

Žádost o individuální dotaci

12. století – Svět biskupa Zdíka

Dokument ve spolupráci ČT a VIDEO THEO ve stopáži 52' min. má ambici uchopit rozměr osobnosti **olomouckého biskupa, diplomata a intelektuála** Jindřicha Zdíka (asi 1083 – 1150). V době křížáckých výprav patřil Zdík k významným Evropanům a má nezastupitelné místo při **formování české státnosti** v církevním i politickém směřování.

Zdíkovo **politické sepětí** bylo i za moravského působení celý život pevně spjato s knížecí Prahou. Ze své pozice často vstupoval do nezřídka vypjatého dění mezi českými a moravskými knížaty, do mocenských sporů jednotlivých členů historicky jediného českého vládnoucího rodu. Zajímavá je skutečnost, že dnes zažité pojmenování rodu „Přemyslovci“ pochází až z 19. století, pravděpodobně od Františka Palackého.

Zdík patří k nejstarším osobnostem, které lze reálně uchopit. V jeho době se rozhodlo o osudu územních celků i o postavení a zakotvení církve v tehdejší světě. 12. století bylo časem svatého zápalu a tvrdě, někdy až krutě prosazovaných mocenských ambicí. Byla to doba, která ovlivnila i na naše dnešní **státní uspořádání a současné životy** mnohem víc, než si běžně uvědomujeme.

Zdík díky svým osobním vazbám na papežský Řím a na Římskou říši (později nazývanou Svatá říše římská národa německého) působil v řadě diplomatických misí v evropském měřítku. Byl zastáncem opravných hnutí uvnitř církve. Stýkal se s papeži, biskupy, významnými evropskými mysliteli, králi i císaři.

Část korespondence je dochovaná (papírové kodexy). Usuzovat z ní na Zdíkovu osobnost by bylo odvážné, byť náznaky lze z písemností vyčíst. Podstatnější odpovědi na otázku nacházíme v jeho naplněném a bohatém životě, v prokazatelných činech.

Zpracování tématu podporuje skutečnost, že v roce 2021–2022 proběhne **rekonstrukce Zdíkova paláce** v Olomouci, cenného dokladu románského stavitelství ve střední Evropě. Propojení života preláta 12. století s dnešním pojetím architektury, památkové péče i moderního muzejnictví nabízí řadu inspirací a mnohá východiska.

Dokument volně navazuje na „regionální středoevropskou“ tematiku koprodukčních snímků „Ke slávě a chvále“ „Olomoucké baroko“ a „Barokní velmož“.

Dramaturgie Ondřej Šrámek, scénář a režie Theodor Mojžíš.

Název snímku je pracovní.

Tematické celky

1. Zdík politik, diplomat, církevní hodnostář
2. Morava a česká knížata – Zdíkova role
3. Druhá pouť do Jeruzaléma
4. Umění a svět olomouckého biskupa
5. Zdíkův palác, poklad architektury a místo paměti (rekonstrukce)
6. Muž mezi Olomoucí a Prahou
7. Strahovský klášter
8. Mistrovská diplomacie
9. Klatba nad Konrádem Znojenským a Vratislavem Brněnským jako reakce papeže na Zdíkovo přepadení, stáří

Pozn.

Komponované sekvence budou součástí vybraných celků.

1. Zdík politik, diplomat, církevní hodnostář

Zdík byl politický poradce a diplomat ve službách českých panovníků knížat Soběslava I. a Vladislava II. Jeho původ neznáme. Existují teorie, které nejsou prokázány (otec Kosmas, matka Božetěcha, příslušník rodu Přemyslovců, syn kanovníka Magnuse atd.).

Nevíme nic o jeho mládí a studiích. Skutečnost, že byl strýcem pražského biskupa Daniela I. (v období 1148 - 1167) naznačuje, že pocházel z okruhu osob vznikající inteligence okolo svatovítské kapituly, nositelů svatováclavské ideologie.

První doložený záznam ze Zdíkova života (kněžské svěcení první cestě zřejmě předcházelo) je právě v **Kosmově Kronice české** datovaný rokem **1123**. První **poutní cesta** čtyřicátníka Zdíka do Jeruzaléma (od první křižácké výpravy byl již více jak dvacet let v držení křesťanů) byla provázena mnoha útrapami. Kosmas doslovně píše, že „*v měsíci březnu putoval předák Dlúhomil, Humprecht, Gilbert a Jindřich, jinak Zdík a jiní s nimi do Jeruzaléma. Někteří se v listopadu vrátili, někteří zahynuli. Předák Dlúhomil zemřel za návratu 8. července, podobně i Berthold, služebník mého syna Jindřicha*“ (kniha 3, 51. kapitola). Bude k dispozici **Budyšínský rukopis** nejstarší zachovaná verze Kosmovy kroniky z přelomu 12. a 13. století. Dar Wilhelma Piecka československým soudruhům je dnes uložený v Národním muzeu – existuje archivní snímek z padesátých let.

8. února. **1125** v bitvě pod Chlumcem porazil Soběslav I. (nový kníže na trůně Pražského hradu) pod kopím sv. Václava a praporcem sv. Vojtěcha vojsko saského vévody a nového krále římské říše Lothara III. Toho pozval do Čech nejstarší z knížecího rodu olomoucký údělník Ota. Ota I. Sličný se cítil volbou a nerespektováním testamentu Břetislava I. o nástupnictví na pražský stolec poškozen. Ota v bitvě padl a Lothar III. pak přijal Soběslavovu nabídku ke smíru.

Zdík spjatý s pražským prostředím se **ve sporu o trůn přiklonil k Soběslavovi**, byť mu „oprávněné“ nároky nejstaršího člena rodu Oty musely být zřejmé. Je jasné, že tímto činem zcela ztratil přízeň moravských údělných knížat.

Je faktem, že tak jako název „Přemyslovci“ je i pojmenování svěřeného území do správy termínem úděl (údělné kníže) mnohem novější. Až v roce 1835 jej Josef Jungmann převzal z ruštiny a zařadil do česko-německého slovníku.

Po zvolení **olomouckým biskupem v březnu 1126** byl Zdík ve Wormsu ve svých 43 letech dne 3. října vysvěcen mohučským arcibiskupem. O jeho silném postavení a sepětí se Soběslavem I. svědčí skutečnost, že **vysvěcení rotundy na Řípu** (sv. Václava a sv. Jiří), místa spojeného s tradicí příchodu Čechů bylo Soběslavem I. svěřeno jemu a ne pražskému biskupovi Menhartovi (pozdní podzi 1126, akt zaznamenan Kanovníkem vyšehradským). Byl to Zdíkův první doložený biskupský počin.

2. Morava a česká knížata – Zdíkova role

Abychom pochopili jednání knížete Soběslava I. a důvod, proč právě do Olomouce posílá schopného a loajálního Zdíka, musíme se podívat do vzdálenější moravské minulosti. Kam, proč a kdy se vlastně vytratila slavná mojmírovská říše? Co bylo příčinou zániku? Bylo to chudnutí jejich elit? Nebo vpád Maďarů?

A jak příběh Zdíka a knížecí (přemyslovské) Moravy a souvisí s odkazem Velké Moravy? Kontinuitu nacházíme především v podobě církevní správy (od Konstantina a Metoděje) a posléze časem již téměř přerušené křesťanské tradice až k žádosti českého knížete Boleslava I. o obnovení moravské diecéze - někdy před rokem 968.

Morava nemá vlastní kroniku. Vědomí české strany o historii Moravy je obsaženo v prvních dvou kapitolách díla z konce 10. století autorsky spojovaného s Kristiánem, bratrem knížete Boleslava II. Tzv. Kristiánova legenda popisuje návaznost na cyrilometodějskou tradici. V českém prostředí ustoupila do pozadí - nejen vlivem Kosmovy kroniky.

Dalším zásadním faktorem je seniorát knížete Břetislava před rokem 1055 I. a z něj plynoucí příliv urozených Čechů do moravského prostředí.

Posléze je to téměř vždy napjatý vztah mezi centrem a periferií, mezi Pražským hradem a moravskými provinciemi a především mezi jednotlivými členy samotného panovnického rodu.

V těchto otázkách a v jejich souvislostech musíme **hledat základní podstatu dění** odehrávajícího se v čase Zdíkovy olomouckého působení.

3. Druhá pouť do Jeruzaléma

Zásadní událostí Jindřichova života byla jeho druhá pouť do Jeruzaléma roku **1137**. S doprovodem vyrazil počátkem ledna, ale zdržení v Konstantinopoli způsobilo, že velikonoční týden (4. až 11. duben) poutníci nestihli. Ostatní se po kratším pobytu ve Svatém městě vrátili do Čech, ale Zdík zůstal celý rok. Nějaký čas se účastnil života v regulované kapitule patriarchova katedrálního chrámu Božího hrobu. Seznámil se s řeholí sv. Augustina. Hlavní pilíře učení - půst a zachovávání mlčení praktikoval i po návratu lodí domů. Byl stoupencem celibátu.

Na cestách se seznámil s tehdy moderním **premonstrátským řádem** (Norbert z Xanten). Premonstráti mu byli svojí duchovní orientací bližší - především zaměřením na vzdělání a duchovní správu. Řádu dal přednost i před dalším nově se rozvíjícím přísně kontemplativním řádem cisterciáků (Bernard z Clairvaux), který se vyčlenil z benediktýnů.

Na Moravu se vrátil v roce **1138** se vzácnou **relikvií**, částíčkou Svatého kříže, kterou dostal od jeruzalémského patriarchy Viléma z Messines. S relikvií Vilém vyražel do boje proti mohamedánům. Částička Svatého kříže se stala součástí olomouckého kapitulního pokladu.

Rok **1139** byl opět cestovní, Zdík se vypravil na pokyn papeže Inocence II. do Říma. V dubnu se účastnil závěru II. lateránského koncilu (manželství kleriků neplatná, zákaz samostřílů mezi křesťany, dořešení schizmatu).

Zdík byl celý život fyzicky zdatný. Byl podnikavý a ambiciózní.

Roku **1140** dostavěl chrám sv. Václava v Olomouci a za účasti Soběslava I. ho vysvětil. O rok později při něm založil kapitolu o dvanácti kanovnících. Začlenil do ní majetky moravských hradských kostelů (Olomouc, Přerov, Spytihněv, Znojmo, Brno, Břeclav). Z představených kostelů se stali olomoučtí kanovníci s titulem arcijáhena. Ze závislosti na světských feudálech tímto vyvázal majetek i církevní osoby. Soupis majetků je mimořádně cenný zdroj středověkého místopisu Moravy.

Soběslav I. v únoru umírá. Na trůn nastoupil mladý Vladislav II.

Starší členové rodu přemyslovského rodu Vratislav Brněnský a Konrád Znojemský s „oprávněnými“ nároky opět neuspěli.

4. Umění a svět olomouckého biskupa

První olomoucké **skriptorium** založil Zdík roku **1138**, pravděpodobně sídlilo ještě u jeho původního biskupského kostela sv. Petra. Dochovaly se originály dvou zásadních listin (přenesení sídla, zřízení nové kapituly). Známe dokonce jména – kaligrafa Hildeberta a pomocníka Everwina. Nejvýznamnějším dílem je z této doby **olomoucký kolektář** (dříve olomoucké horologium). Písařem byl „skriptor R“, z benediktinského hradištského okruhu. Jde o liturgický kodex o 161 listech, breviář k denním modlitbám. Originál je uložen ve Stockholmu, k dispozici je digitální forma a bude faksimile.

Druhá fáze skriptoria (již u sv. Václava od 1142) se zabývala především opisováním rukopisů západního křesťanského světa, které konvenovaly s biskupovými zájmy. Zdíkovy písemnosti jsou **nejrozsáhlejším souborem úřední povahy u nás před 13. stoletím**. Jindřich tak položil základy i písemnictví a knižní kultuře.

Hudební stránku římskokatolického kultu zprostředkovával latinský bohoslužebný zpěv – gregoriánský chorál, zprvu založený na ústní tradici. Zdíkův kolektář je **nejstarším a nejrozsáhlejším pramenem** hudebních forem společné modlitby z našeho prostředí. K dispozici je rekonstrukce vybrané hudebních částí.

5. Zdíkův palác, poklad architektury a místo paměti (rekonstrukce)

Zdík začal budovat sídelně-správní centrum diecéze koncem třicátých let 12. století. V duchu svých reformních záměrů pravděpodobně uvažoval o sloučení biskupské a kapitulní rezidence do jednoho areálu. Indicie naznačují, že Zdík někdy okolo roku **1141** vybudoval jeden z nejvyspělejších církevních areálů v celé střední Evropě.

Je nesporné, že Zdíkem založená „cesta ke vzdělanosti“ vedla ve svém důsledku k rozvoji středověkého myšlení od olomoucké scholasterie při Svatováclavské katedrále až k založení olomoucké univerzity roku 1573.

Proces rekonstrukce umožní sledovat nejen zásadní památkové a stavební postupy, ale především propojit současný svět v jeho rozmanitosti se světem minulým.

Natáčení začíná zachycením současného stavu a končí otevřením Zdíkova paláce po rekonstrukci včetně instalace expozice uvnitř objektu. Bude připomenuta idea celé proměny návrší - zásadní vklad prof. Zatloukala a arcibiskupa Graubnera. Vize spo-

lečné cesty církve a státu na Svatováclavském náměstí je funkční, živá a respektovaná. Nebývá to časté.

Součástí budou animace komplexu svatováclavské katedrály v románské podobě, předpokládám maximálně pět krátkých ucelených sekvencí.

Architekt Jan Šépka naváže na pojetí arcidiecézního muzea. **Bude dáno, co je původní a co nové.** Sklo, beton a ocel se v románské architektuře nepoužívaly a taodliší původní konstrukce od novotvarů. Celý prostor bude vizuálně sjednocen.

6. Muž mezi Olomoucí a Prahou

Vladislava II. dostali na trůn pražští dvořané okolo velmože Načerata. Jejich cílem bylo mladého Přemyslovce ovládnout. Vladislav II. se nedal. Začaly nepokoje vedené Načeratem a v roce **1142 otevřená vzpoura**. Odbojníci nabídli trůn Konrádovi Znojenskému, k němu se přidali další. Na Vladislavově straně **se Zdík snažil střet uklidnit**. Vyhlásil nad olomouckou diecézí zákaz bohoslužeb (interdikt). Neuspěl a musel odjet z Moravy.

Konrád Znojemský vtrhl do Čech a v bitvě u Vysoké (nedaleko Kutné Hory)) Vladislava II. i s bratry Jindřichem a Děpoldem a za přímé účasti Zdíka krvavě porazil. Načerata sice padl, ale Konrád Znojemský oblehl Pražský hrad. Hrad bránil bratr knížete Vladislava II. Děpold.

Mezitím se Zdík s Vladislavem II. vydali na bleskovou záchrannou diplomatickou cestu ke králi Konrádovi III. Přesvědčili ho ke vpádu do Čech. A s králem Konrádem III. se Konrád Znojemský nechtěl měřit. Od Prahy ustoupil zpět na Moravu.

Pro Vladislava II. byl Zdík oporou. Zato nevraživost moravských úředníků přerostla v nenávist. Zdík musel Olomouc opustit a téměř dva roky prožil v českém prostředí.

7. Strahovský klášter

Pražské pobyty se střídaly s výjezdy za hranice. Po neúspěchu první strahovské kolonie se Zdík upnul k premonstrátům jako k modernímu a papežem uznanému společenství. Zřejmě v roce 1142 se obrátil na generální kapitulu v Prémontré o souhlas s vysláním konventu. Bylo mu vyhověno s tím, že *„biskup moravské církve bude držet nad konventem ochrannou ruku, milovat ho a poskytovat mu podporu“*. Roku **1143** přišli z kanonie Steinfeld v Německu první tři premonstráti.

Zdík byl hlavním **inspirátorem klášterního založení** strahovské fundace (tzn. majetku věnovanému k určitému účelu). Se zakladateli Vladislavem II. a kněžnou Gertrudou je zde, podle svého přání, pohřben. Místa hrobu zakladatelů neznáme.

Současný klášterní **život svázaný s během času** (odkaz na kolektář) a patrné návaznosti dnešního života řádu na Zdíkovu dobu budou patřit k nosným kamenům dokumentu. Exkluzivita strahovského prostředí společně s náhledem do života církevní komunity „bílých bratrů“ budou dokumentu dodávat i jistý punc výjimečnosti. Přispívá k tomu i skutečnost, že řád v roce 2021 slaví 900 let svého trvání, přičemž právě Královská kanonie premonstrátů na Strahově je pomyslným duchovním středem světového společenství.

Den premonstrátů je stále naplněn modlitbou, mlčením a liturgickým zpěvem.

8. Mistrovská diplomacie

Do poloviny 12. století byli panovníci výlučnými zakladateli klášterů, kostelů, kapitul. V rozporu s kanonickými předpisy se považovali i za její pány. To si někteří církevní reformátoři včetně vzdělaného a inteligentního olomouckého biskupa začali uvědomovat a směřovali své kroky ke zmenšení závislosti kléru na vlivných dobrodincích.

Od Konráda III se Jindřichovi podařilo získat (během výjezdu na říšský sněm v Bambergu roku 1144) významné **privilegium**, které **nemělo v českých poměrech obdoby**. Po dlouhých sporech s pražským biskupstvím byl olomouckému biskupství vrácen hrad Podivín (u Břeclavi) včetně práva ražby mincí. Ještě důležitější skutečností vyplývající z dokumentu bylo osvobození lidí od zeměpanských orgánů. Díky této imunitě se olomoucké biskupství stalo samostatným církevně - politickým útvarem bez vlivu moravských údělníků. Zdík získáním privilegia v důsledku tak vlastně poškodil i české knížecí zájmy. Dodnes nevíme, zdali to bylo jeho záměrem v duchu posílení pozic církve proti vládnoucímu rodu. Zásadní je, že listinu potvrdil s odstupem i Vladislav II. v roce **1146** popř. **1147**.

Privilegium určuje postavení olomoucké (arci)diecéze po dlouhá staletí.

Od poloviny roku **1144** je Zdík zpět v Olomouci. Vrátil se jako osobnost širokého rozhledu i působnosti. Měl blízko k nejvyšším příčkám Říše, s papežem Luciem II. byli přátelé. Ostatně, jeho manévrovací prostor sahal od Řezna k Rýnu, od Baltu po Řím. Jeho častá nepřítomnost ve své diecézi mu dokonce přinesla počátkem čtyřicátých let papežské varování od Inocence II.

„Nehodí se pro biskupa, ustanoveného Bohem, aby pásł stádo Páně, jestliže vydává vlastní ovce pústu a pastvu poskytuje jiným“.

Přesto udivuje, jak hlubokou stopu Zdík v Olomouci zanechal.

9. Klatba nad Konrádem Znojenským a Vratislavem Brněnským, reakce papeže na Zdíkovu přepadení, stáří

Roku 1145 Zdík na pozvání papeže Lucia vyrazil na cestu do Říma. Zdíkův průvod se pravděpodobně nedaleko dnešního Úsobrna (moravsko - české pomezí) setkal s Konrádem Znojenským a Vratislavem Brněnským. Tvářili se přátelsky.

V noci Konrád biskupovo **nocležiště přepadl**, dvorec zapálil a vydrancoval, průvodce zbil a sebral peníze i výstroj. **Zdík se skryl** v houští. Odkud ho druhý den náhodný sedlák dopravil do Litomyšle a odsud ho kníže Vladislav II. převezl do Prahy.

Od cesty do Říma neustoupil. Papež Lucius mezitím zemřel. Zdík se tak setkal s Eugenem III., novým papežem. Ten dal na Zdíkovy přímluvy a udělil ochranné privilegium pražskému klášteru sv. Jiří na Pražském hradě.

Současně vyhlásil papež klatbu nad moravskými násilníky. Na podzim 1146 vyrazila Vladislavova trestná výprava proti Znojensku. Území Konráda Znojenského bylo popleněno, ale samotný Konrád ale zůstal podle tehdejší zvyklosti na svém postu.

Situace na Moravě se částečně uklidnila - zasáhl papežský legát Guido.

V roce **1147** Zdík přijal na říšském sněmu v Řezně papežské pověření k chystané křížácké výpravě, pro kterou agitoval bojovný Bernard z Clairvaux. Do Svaté země Jindřich nakonec nevytáhl, ale v létě toho roku se připojil ke křížovému tažení proti polabským Slovanům, „pohanům“ v Meklenbursku a Pomořanech. Výsledky byly žalostné, rozčarovaného Zdíka vítal lid s kříží v čele s biskupem. Bylo zřejmé, že Sasům šlo víc o podrobení území než o víru Slovanů.

Poslední roky života byl již nemocný. Papež Eugen III. ho i v této době zaměstnával diplomatickými úkoly. Jejich přátelský vztah dokumentuje nejlépe dopis Eugena III. z října **1149**. „*Je nám velmi zatěžko, že zachvácen stářím nevěříš, že budeš dlouho živ, což bychom ti naopak velmi přáli. Doufáme pak v Pánu, že s jeho pomocí ještě uzříme tvou tvář... Na tvou nemoc posíláme dobrý lektvar*“.

Jindřich Zdík zemřel 25. února **1150** v Golčově Jeníkově.

Nástin možných komponovaných sekvencí

- Říp (pozdní podzim, malá družina Soběslav, Zdík, několik velmožů, koně)
- Cesta do Jeruzaléma (poutníci v krajině Zdík, velmoži, koně, u řeky)
- Strahov - průběh církevního dne
- Studium kolektáře ve Zdíkově paláci (Zdík, krb a člen kapituly)
- Pražský hrad – Soběslavův sál
- Skriptorium (tři osoby a Zdík)

Metoda zpracování

Zpracování respektuje současné znalosti o raném středověku na našem území. Dějová linka nebude lineární, půjde o montáž témat ohraničených komponovanými sekvencemi (max. 15% stopáže). Pro sdělení příběhu olomouckého biskupa Jindřicha se nabízí zřetelná životní linka. Zatímco první čtyři desetiletí jsou zahaleny oparem času, jeho další bytí se s narůstajícími léty stává stále zřetelnější.

Dokumentární sekvence navodí okruh otázek, které rezonovaly tehdejším světem. Komponované sekvence se odehrají v exteriérech a v reálných románských prostorech. Zásadní metodou je prolínání reality historických období, přičemž život člověka a jeho vnitřní svět tehdy i teď je v zásadě stejný.

Průvodce dějem, to je spíše civilní herecký part, úvahy nad dobovými souvislostmi.

Lokality

Svatováclavské návrší v Olomouci, Svatý kopeček u Olomouce, Klášterní hradisko, Olomouc památková zóna, Strahovský klášter, Národní muzeum, Pražský hrad, Vyšehrad, Říp, Znojmo, Litomyšl, Pustiměř, Worms, česká krajina, Jeruzalém, Dunaj, Velká Morava, Kopčany, Stockholm,

Průvodce pořadem

Jaroslav Plesl a odborníci k jednotlivým tématům projektu (Šépka, Parma, Kindl a další dle tematiky).

Osobnosti

Daniel Peter Janáček- opat strahovský, Jan Graubner – arcibiskup olomoucký

Spolupracující instituce

Královská kanonie premonstrátů na Strahově, Správa Pražského hradu, Arcibiskupství pražské, Národní muzeum, Zemský archiv Opava, Univerzita Palackého v Olomouci.

Výrobní štáb

Kamera I. Popek, D. Chobot, střih J. Vašek, zvuk M. Janoušek, scénář a režie T. Mojžíš

Rozpočet

(finanční vklady rozloženy do let 2021, 2022, 2023, včetně anglické verze)

ČT	940 00 Kč
VIDEO THEO	340 000 Kč (vlastní vklad)

Podkoproducenti VIDEO THEO

Předpoklad:	rok 2021	rok 2022	rok 2023
Statutární město Olomouc	115 000 Kč	115 000Kč	
Olomoucký kraj	115 000 Kč	115 000Kč	
Muzeum umění Olomouc	120 000 Kč	110 000 Kč	50 000Kč
Arcibiskupství olomoucké	70 000 Kč		

CELKEM

- 2 090 000 Kč

Poznámka:

Smlouvy s podkoproducenty MUO a arcibiskupstvím budou uzavřeny dle dohody do 15. 1. 2020.

V Prostějově 5. ledna. 2021

Mgr. Theodor Mojžíš

Mgr. Theodor Mojžíš

Netušilova 1616/15, 79601 Prostějov

IČO: 44049668